

DEMOCRAȚIA MAJORITĂȚII

Drepturile minorităților și constrângerea majorității

(Minorities rights and the constraint on the majority)

Alexandru MAMINA

Abstract: *The article presents how minorities rights are use by the international financial power and by the technocratic leaders of the European Union against a possible democratic concentration inside of each national state. In fact, the minorities rights become arguments to determine boundaries for the majority political action, witch risk to undermine the free trade system and the banks supremacy over the governments. Thus, they become legal and moral instruments to limit the national sovereignty and the rising popular opposition to the system, compromised as a so called nationalistic or extremist attitude.*

Keywords: *minorities rights, democratic majority, national state, international finance, European technocracy.*

Orice regim politic proclamă un tip de legitimitate, fiindcă nici un regim politic nu poate să reziste mult timp numai prin intermediul exercitării forței sale represive. Pentru a funcționa fără teama de tulburări interne, sau pentru a rezista în eventualitatea unui atac din exterior, toate regimurile trebuie să întrețină în jurul lor o formă de consens social, adică să fie acceptate de populație ca necesare, sau încă și mai bine – ca îndreptățite. Are mai puțină importanță dacă

această acceptare survine pe cale deliberativă sau în manieră fatalistă, important este ca oamenii să crediteze guvernarea cu o valoare absolută, eventual sacră, din care să rezulte caracterul său intangibil. O valoare corelativă așa-numitului principiu al guvernării despre care scria Montesquieu, deci resortului care-i motivează mental pe supuși sau cetățeni, asigurând regimului acordul lor subiectiv¹. Cum sesiza Alexis de Tocqueville, inclusiv o reglementare

apăsătoare este acceptată pasiv atâta timp cât pare de neînlăturat, însă devine prilej de scandal public dacă se ivește posibilitatea schimbării. Tocmai din acest considerent momentul cel mai critic pentru o putere este atunci când încearcă să se reformeze, deoarece prin chiar acest act ea își recunoaște mai mult sau mai puțin clar constituirea defectuoasă, renunță la infailibilitatea sa etică, legitimând în schimb curentele contestatate. Istoria culturală și socială a Franței anterioare anului 1789, ca de altfel și evoluțiile generate în Uniunea Sovietică de reformele gorbacioviste, confirmă exemplar observațiile tocqueville-ene².

Orice regim se pretinde așadar legitim, îndreptățit, conform cu noțiunea dreptului, sau mai exact cu adevărul subsumat acesteia, indiferent în ce termeni este conceput adevărul: ca drept divin, suveranitate națională, necesitate istorică sau acord cu legea rasei. Cu atât mai pronunțată este nevoia de îndreptățire argumentată în cazul sistemelor liberale și democratice, întrucât se întemeiază pe acordul explicit al voințelor subiective, imposibil de obținut în absența unui demers persuasiv inteligibil și rezonabil. Din acest motiv, revoluțiile moderne au contrapus universului de reprezentări ideologico-simbolice al monarhiilor absolute propria lor legitimitate principială, înscrisă în declarații ale drepturilor individuale care stabileau corespondența dintre acțiunea politică și axiomele morale ale rațiunii eterne. În această corespondență se originează gândirea juridică

normativistă, inspirată de apriorismul kantian, care consideră că normele morale și ideea dreptului premerg politicii, al cărei rol este să le consacre legal și să le protejeze; din această perspectivă politica reprezintă esențialmente acțiunea de realizare a binelui și adevărului în existența cotidiană.

La antipodul normativismului și al filosofiei idealiste a drepturilor se află viziunea decizionistă și realismul politic, așa cum se regăsesc acestea în formulările lui Niccolò Machiavelli, Thomas Hobbes, Karl Marx ori Herbert Spencer, pentru care politica înseamnă prin excelență exercitarea puterii, capacitatea de a se impune în cele din urmă prin aplicarea violenței legitime a statului. Instituționalizarea unor drepturi, legiferarea în general nu înseamnă altceva decât materializarea unei poziții de forță în societate, sau ca să parafrăzăm sintagma sofistului Trasymachos din *Republica*, materializează pur și simplu voința celor mai tari. Este o ipostază probabil mai puțin convenabilă sub aspectul imaginii de sine a umanității, susceptibilă să certifice sintagma *homo homini lupus*, dar și aceasta revendică pentru sine conformitatea cu adevărul, cu realitatea nedisimulată a conflictului social și a luptei neîncetate pentru putere.

Nu intenționăm să discutăm aici justificarea normativismului, respectiv a decizionismului, de natură să ne conducă pe terenul categoriilor abstracte și al dizertațiilor despre conștiința morală. Este posibil ca exemplele factuale să ne indice mai

degrabă o soluție de mijloc. Dacă lăsăm însă deoparte motivațiile filosofice și ne referim la registrul practic în care se afirmă existența drepturilor, constatăm că adeseori se uită un lucru, și anume că acestea presupun în mod corelativ obligația respectării lor, fie de către alte persoane, fie de către stat. Afirmarea unor drepturi implică așadar un raport social, ce devine prin extensie un raport de putere la nivelul ansamblului societății. În această calitate *relațională*, care prescrie pe lângă afirmare și conformarea (alt cuvânt pentru ascultare), drepturile au o finalitate *politică*, întrucât vizează organizarea instituțională și prescrierea legală a comportamentelor considerate juste ori socialmente dezirabile. Preferința pentru anumite instituții, comportamente, norme nu este însă general valabilă, ci variază potrivit statutului material și profilului subiectiv al indivizilor și grupurilor. Prin urmare, indiferent ce motivații filosofice au prezidat formularea teoretică a drepturilor, acestea se înscriu din punctul de vedere al aplicabilității în contextul *intereselor*. Proclamarea lor nu este așadar „inocentă”, în sensul că nu exprimă o vocație strict principială; ea traduce așteptări și dorințe concrete mai mult sau mai puțin conflictuale, sau altfel spus încercarea unor actori sociali și politici de a consacra legislativ punctul lor de vedere, și pe cale de consecință obligativitatea celorlalți de a-l respecta. Faptul că nu se poate legifera orice (spre exemplu crima, furtul, incestul) susține opinia nor-

mativiștilor, care cred că există imperative morale universale. Dincolo însă de această limită a simțului comun și a conservării speciei, sursa legii se regăsește frecvent în evoluția raporturilor concurențiale din societate, vizând îndeosebi distribuția bogăției și controlul aparatului de represiune.

Pentru opinia publică sau pentru ceea ce s-ar chema „conștiința” democratică, asocierea drepturilor cu interesele, dominația, la rigoare cu exercițiul forței, riscă să pară inacceptabilă, mai ales dacă democrația este comparată cu regimuri mult mai represive. În definitiv, revoluțiile americană, franceză, cele din secolul al XIX-lea, până la mișcările anticomuniste est-europene din 1989, au susținut că instaurează o societate consensuală, fără privilegii și excepții, bazată așadar pe egalitate politică și pe negocierea instituțională a diferendelor. Sistemul democratic determină însă numai *posibilitatea legală* de gestionare a intereselor plurale, nu dispariția contradicțiilor ca atare. În plus, ideea de interes nu trebuie asociată exclusiv cu grupurile privilegiate, percepute ca ilegitime; există și interese ale majorității, impozabile absolutismului sau oligarhiei, de pildă interesele „stării a treia” în Franța prer evoluționară, sau ale popoarelor latino-americane revoltate contra Coroanei spaniole, ca atare interese perfect asimilabile în cadrul reflecției și activității democratice.

Problematica drepturilor minorităților, în particular ale minorităților etnice și rasiale, a debutat în Statele Unite ale Americii din anii 1960, ca

reacție la disfuncționalitățile democrației liberale, confruntată cu discriminarea legală și materială a populației de culoare. În tradiția gândirii „părinților fondatori”, a liberalismului în general, ideea de minoritate avusese mai curând o semnificație negativă, asociată cu egoismul de grup împotriva binelui colectiv³. Nici critica socialistă nu insistase asupra minorităților, concentrându-se pe obiectivul completării democrației politice cu democrația economică la nivelul întregului corp civic. Din perioada respectivă însă, stânga intelectuală, chiar mai mult decât partidele socialiste sau comuniste, a început să frecventeze chestiunea excluderii minoritare ca parte a fenomenului dominației coloniale și capitaliste, întrevăzută inclusiv prin prisma resorturilor culturale și a discriminării subliminale de gen. Este imperialismul identificat, spre exemplu, de Edward W. Said în literatura lui Jane Austen, care, potrivit autorului, ar opera o identificare insidioasă a umanității cu modul de viață occidental, justificând pe cale de consecință așa-zisul rol civilizator și expansivismul european în Africa și Asia⁴. Transpusă pe terenul organizării statale, critica socială pătrunsă de relativismul postmodern și de grija pentru elementul individual (pentru semnificație mai mult decât pentru semnificant) a pus în discuție însuși principiul fondator al organizării respective, și anume națiunea. În context, puterea majorității concepută exclusiv în termeni juridici, indistincți sub aspectul apartenenței etnice sau

rasiale, nu mai traducea suveranitatea națională ci un raport constitutiv de subordonare intercomunitară, considerat ilegal din perspectiva pluralismului democratic și a dreptului la prezervarea identității culturale colective. A susține identitatea și drepturile grupurilor minoritare împotriva ideologiei eurocentriste și, după caz, falocratice, implică în pretențiile de conformare ale statului-națiune, părea să echivaleze cu a promova interesele categoriilor defavorizate în fața exploatații și a mecanismelor de control specifice statului-întreprindere. Printr-o serie de medieri conjuncturale asupra cărora nu insistăm aici, s-a ajuns astăzi la proclamarea drepturilor colective ale minorităților, cunoscută și sub numele de comunitarism.

Presupoziția că minoritarii sunt săraci, defavorizați, că primesc salarii mai mici decât majoritarii sau că li se restrânge accesul la deciziile publice se verifică într-o serie de situații, în special când vine vorba despre emigranții de primă generație. Altminteri, dacă de referim la minoritățile etnice care trăiesc în Europa dintotdeauna, se observă că și-au dezvoltat propria ierarhie, cuprinzând de la șomerii până la oameni de afaceri prosperi. Dincolo însă de această realitate sociologică, susceptibilă să recalibreze unele teze ale stângii cu privire la natura și ipostazele dominației în structurile statului modern, practica instituțională a drepturilor colective ale minorităților are ca efect pervers consolidarea pozițiilor de factură oligarhică în societate, exact în detrimentul categoriilor populare.

Altfel spus, indiferent de motivațiile principale declarate, acestea servesc finalmente mai degrabă interesele puterii financiar-tehnocratice decât pe ale oamenilor simpli, ceea ce transformă pretențiile de critică la adresa sistemului într-un nonsens. Un simptom al compatibilității dintre afirmarea drepturilor minorităților și *establishment* îl reprezintă adoptarea de către Consiliul Europei, la 1 februarie 1995, a „Convenției cadru pentru protecția minorităților naționale”, care consacră deja, probabil și sub impactul mediatic al războiului civil din fosta Iugoslavie, obligația statelor, așadar a majorităților reprezentate politic, de a le ocroti și a le recunoaște organizațiile⁵.

Nu există un regim unitar al drepturilor aferente minorităților. În Statele Unite ale Americii și în Uniunea Europeană ele comportă mai multe formulări teoretice și juridice, de la cele care privesc persoanele aparținând minorităților, până la drepturile alocate grupurilor ca atare, pe criterii de identificare colectivă. (În prima variantă asistăm la încercarea de acomodare a liberalismului cu exigențele protecției minorităților, în cea de-a doua liberalismul este redus la irelevanță în cadrul comunitarismului multicultural). În esență însă, măsurile concrete au în vedere adoptarea unei legislații speciale destinată să faciliteze integrarea minorităților (ceea ce se cheamă „discriminare pozitivă”), respectiv transferul unor atribuții ale statului-națiune către unitățile teritoriale ale minorităților, în virtutea principiilor autogestunii și

subsidiarității⁶. Rolul statului nu mai este așadar unul neutru, de arbitru al conflictelor sociale; acesta are obligația să intervină activ în favoarea minorităților, asigurându-se totodată, din punct de vedere instituțional, că majoritatea nu este în măsură să le conteste statutul, sau mai precis tratamentul aparte, receptat ca o formă de privilegiere. Tocmai acest risc îl anticipează „Ordonanța privind prevenirea și sancționarea tuturor formelor de discriminare”, adoptată de guvernul României în anul 2000, care la articolul 2, alineatul 4, precizează că măsurile în sensul egalității de șanse dintre persoane și comunități, precum și măsurile pozitive în favoarea grupurilor defavorizate nu au caracter discriminatoriu (se subînțelege, față de restul populației).

Prin consecințele sale, consacrarea drepturilor minorităților depășește problematica particulară a identității culturale sau a combaterii extremismului, grevând substanța actului politic în general. Nu mai este vorba nici măcar despre interesele grupurilor etnice sau rasiale respective, ci despre instrumentalizarea lor legală și morală în confruntarea nedeclarată dintre oligarhia financiar-tehnocratică și categoriile populare (muncitorii, micii producători agricoli și o parte a clasei mijlocii, confruntată cu rigorile austerității bugetare). Afirmarea drepturilor minorităților atrage obligația corelativă a majorității de a le respecta, cum se prevede spre exemplu în „Hotărârea privind aprobarea Strategiei guvernului României de îmbunătățire a situației romilor”, în

care se înscrie formal „dreptul oricărui minorități, implicit al minorității romilor, de a participa activ la elaborarea, implementarea și evaluarea politicilor publice referitoare la această minoritate, precum și faptul că problematica minorităților trebuie considerată în ansamblul societății românești...”⁷. Consacrarea acestui raport înseamnă două lucruri: pe de o parte se circumscrie aprioric dreptul suveran al majorității de a legifera, în condițiile în care, din punct de vedere democratic, voința pozitivă liber exprimată a majorității poate să decidă orice, mai puțin restrângerea drepturilor omului, în absența cărora democrația ca atare încetează; pe de altă parte se limitează posibilitățile și disponibilitatea mobilizării politice a majorității populare, singura capabilă să exercite o presiune eficientă la adresa sistemului.

Dislocarea structurilor administrative ale statului, reconsiderarea categoriei cetățeniei în sensul determinării persoanei într-un cadru mai larg decât cel strict juridic, reconsiderarea însăși a reprezentativității civice abstracte prin includerea datelor de identificare etno-rasiale concrete, echivalează cu estomparea politicii, adică a viziunii generale asupra puterii, înlocuită cu gestiunea birocratico-financiară a contextelor sociale particulare. Într-o exprimare sintetică, statul se retrage, iar atribuțiile sale sunt preluate (cel puțin tendențial) de entități nonguvernamentale precum comunitățile culturale și etnice, corporațiile multinaționale și organizațiile societății civile⁸.

Parlamentarii și miniștrii lasă așadar locul administratorilor și experților, după cum importanța decizională a partidelor și sindicatelor scade în favoarea grupurilor de interese și de presiune. (Exagerat sau nu, este simptomatic faptul că unii consideră Grupul Bilderberg drept guvernul mondial din umbră). Din această perspectivă, devalorizarea statului și a politicului înseamnă de fapt devalorizarea democrației în beneficiul conducerii tehnocratice, adică legitimația elitismului corporatist ca model de guvernare. Chestiunea nu se reduce deloc la un exercițiu retoric sau la un caz local. Așa-numitul Tratat de Guvernanță Fiscală, adoptat în anul 2012 la nivelul Uniunii Europene, scoate în mod formal politica bugetară a statelor membre de sub controlul suveran al parlamentelor naționale, pentru a o subordona experților Comisiei Europene, care nici nu au fost mandatați prin vot de cetățeni să hotărască așa ceva, nici nu răspund în fața acestora.

În contextul aceste relații de putere dintre statele-națiune și finanța internațională se inserează instrumentalizarea drepturilor minorităților, invocate în scopul constrângerii posibilităților de acțiune ale majorității. La ora actuală, interesele finanței internaționale sunt satisfăcute poate cel mai bine prin intermediul structurilor instituționale supranaționale, mai ales prin intermediul Comisiei Europene, întrucât este în măsură să introducă reglementări valabile în același timp pentru mai multe țări, evitându-se negocierile prelungite cu

fiecare guvern în parte și eventualele neconcordanțe păgubitoare pentru bănci sau cotațiile bursiere. Constituirea „troicii” compusă din Comisia Europeană, Banca Centrală Europeană și Fondul Monetar Internațional, pentru a gestiona problema datoriei externe a Greciei, corespunde acestei conivențe a instituțiilor europene cu finanța internațională. Dincolo de faptul, cu titlu personal, că fostul președinte al Comisiei, José Manuel Barroso, a intrat după ce și-a încheiat mandatul de comisar în conducerea firmei Goldman Sachs, responsabilă printre altele de criza declanșată în 2008, politicile publice impuse la nivelul Uniunii Europene vizează de fapt acoperirea investițiilor neperformante ale sistemului financiar. Mai exact, este vorba de preluarea pierderilor băncilor private în sarcina statelor, sub sintagma „datoriilor suverane”, și de promovarea așa-zisei discipline bugetare, echivalentă cu regimul de austeritate. În aceste circumstanțe, confruntate cu reducerea cheltuielilor sociale, cu scăderea salariilor și concedierile masive, categoriile populare tind să se replieze în jurul instituției capabile să le susțină interesele printr-o politică protecționistă: statul-națiune, fenomen cunoscut îndeobște sub numele de suveranism. Reacțiile suveraniste sunt mai vechi și nu privesc exclusiv Europa. Printre ele se numără votul negativ dat proiectului de Constituție europeană la referendumurile din Franța și Olanda în 2006, ieșirea Marii Britanii din Uniunea Europeană în 2016 și alegerea lui Donald Trump ca

președinte al Statelor Unite ale Americii în același an. În fața acestei contestări electorale, în ultimele două împrejurări adepții *establishment*-ului au acuzat direct lipsa de maturitate a populației sărace și neinstruite, receptivă la ceea ce se apreciază a fi demagogia populistă.

Dezvoltat până la ultima lui consecință logică, suveranismul nu reprezintă o altă opțiune în cadrul sistemului, ci o negare a însuși sistemului bazat pe liberul schimb, practica delocalizării marilor firme în țările cu mână de lucru ieftină și pe formulele de conducere supranaționale, așadar pe supremația piețelor nereglementate și pe transferul de atribuții de la statele-națiune către Uniunea Europeană și chiar către organismele financiare internaționale. Deși obiectivele sale sunt limitate conjunctural, în virtutea raporturilor de forță existente, atitudinal, motivațional suveranismul presupune o reconversie valorică substanțială, revenirea în fond la formula integratoare a civismului și la reperatele identitare ale statului-națiune, fiindcă un demers protecționist, cu aplicabilitate generală, nu poate fi susținut decât de către un corp politic ce se autoreprezintă omogen calitativ, în care fiecare individ se percepe ca membru al unei entități politice în stare să acționeze în mod unitar⁹. Tipul acesta de reconversie valorico-antropologică este de natură, pe de o parte, să delegitimeze în mentalul colectiv principiile de funcționare ale capitalismului speculativ individualist (libertarian), iar pe de altă parte să mobilizeze efectiv masele în favoarea programului suveranist.

Ca să prevină, ori să deturneze asemenea evoluții periculoase, reprezentanții puterii financiar-tehnocratice, începând cu liderii Uniunii Europene, recurg la echivalarea compromițătoare a suveranismului cu naționalismul extremist și a protecționismului cu antiimigraționismul și xenofobia, sau le cuprind pe toate sub eticheta la fel de infamantă a populismului, aplicată indistinct lui Viktor Orban și Alexis Tsipras, lui Donald Trump și Nigel Farage. Se escamotează astfel nu numai diferențele ideologice dintre aceștia, dar și resorturile adevărate ale oamenilor, faptul că maghiarii, de pildă, sunt animați mai puțin de veleitățile autoritare ale lui Viktor Orban, și mai mult de încercările acestuia ca șef al guvernului de a tempera exigențele Fondului Monetar Internațional pe terenul austerității. Votul în favoarea partidelor naționaliste nu înseamnă bascularea electoratului popular în direcția extremismului, ci reflectă deplasarea acestora către stânga eșicherului, în condițiile în care partidele socialiste și-au abandonat în mare măsură electoratul muncitoresc în favoarea mediului de afaceri, promovând un program de centru și conformismul europeanist. Constatăm o schimbare inclusiv în privința terminologiei utilizate, în sensul că nu se mai vorbește atât despre eurosceptici, scepticismul fiind o trăsătură perfect acceptabilă, cât despre eurofobi, cuvânt ce sugerează o notă de exclusivism și agresivitate. Pentru a incrimina suveranismul și a obstrucționa moralmente și legal mobilizarea

majorității populare în favoarea statului-națiune se recurge la drepturile minorităților, care stabilesc limite imprescriptibile acțiunii majorității. Voința ei pozitivă, decelabilă empiric prin vot, este cenzurată pe această cale în numele conceptului abstract al dreptății etno-culturale, iar autorității suverane a statului-națiune i se supra-pune jurisdicția tribunalelor internaționale¹⁰.

Din moment ce se proclamă că drepturile prevalează în raport cu decizia politică, situația pare să corespundă gândirii juridice normativiste. În realitate însă, afirmarea drepturilor minorităților de către liderii actuali reprezintă adeseori numai un pretext în dinamica intereselor și a exercițiului guvernării. Această motivație pragmatică se întrevede și din perspectiva condiționării afective a mobilizării populare în partide, syndicate și la vot, imposibilă în absența sentimentului de solidaritate. O solidaritate realizabilă în termenii civismului, sau eventual în funcție de apartenența social-profesională, care transgresează deosebirile etnice și rasiale. Comunitarismul, în schimb, punând accentul pe drepturile colective ale unor segmente de populație în interiorul statului, scindează afectiv și volițional categoriile populare, după cum demonstrează violențele ce au cuprins cartierele muncitorești din Franța sau Marea Britanie, în care au fost antrenați majoritari și minoritari din medii sociale relativ apropiate.

Nu vrem să spunem că problematica minorităților ar fi irelevantă în sine. Fluxul migrator din Africa și

Asia, mișcările de populație în interiorul Uniunii Europene, resimțite major pe piața muncii și în viața de zi cu zi, constituie provocări administrative și economice reale, ce necesită soluții structurale. Este insuficient, spre exemplu, să introduci controlul la frontieră, de vreme ce nu se rezolvă cauza profundă a migrației ilegale, și anume decalajul dintre țările bogate și cele sărace. Cu atât mai puțin nu considerăm că toți susținătorii drepturilor minorităților sunt subiectiv adepții preponderenței decizionale a băncilor și birocrăției supra-naționale. Totuși, prin implicațiile sale instituționale, sociale și mentale, prin faptul că generează solidarități de grup autoreferențiale („parohiale”), incapabile de o concertare

general-democratică, la scară națională, comunitarismul rămâne un model favorabil finalmente centrelor de putere financiar-tehocratică, împotriva încadrării politice a majorității la nivelul statului-națiune. Constituirea unei astfel de majorități, cu potențial antioligarhic, se află deocamdată în faza de tendință. Spunem „potențial” fiindcă influența mării finanțe are capacitatea să se acomodeze și să se exercite inclusiv în cadrul civico-deliberativ al statului-națiune, este drept, în condiții mai puțin favorabile decât astăzi. Oricum, realizarea majorității respective pare să fie miza centrală, explicită sau subînțeleasă, a disputelor ideologice, politice și juridice contemporane.

Note

- ¹ Montesquieu, *Despre spiritul legilor*, I, Editura Științifică, București, 1964, p. 31.
- ² După cum arăta Roger Chartier, Revoluția Franceză a fost posibilă în primul rând pentru că a putut fi gândită. Roger Chartier, *Les origines culturelles de la Révolution française*, Éditions du Seuil, Paris, 2000, p. 10.
- ³ Allan Bloom, *Criza spiritului american. Cum universitățile au trădat democrația și au sărăcit sufletele studenților*, Humanitas, București, 2006, p. 30.
- ⁴ Edward W. Said, *Culture and Imperialism*, A Division of Random House Inc., New York, p. 89, 95.
- ⁵ *Framework Convention for the Protection of National Minorities*, în Treaty Office on <http://conventions.coe.int>, p. 4-5.
- ⁶ Balász Vizi, *Regional and ethnic minority political movements in Europe*, în Barna Bodó, Márton Tonk (edited by), *Nations and National Minorities in European Union*, Scientia Publishing House, Cluj-Napoca, 2009, p. 47.
- ⁷ „Monitorul Oficial al României”, nr. 252, 16 mai 2001, p. 2.
- ⁸ Maria Barbu, *Postmodernismul, liderii și crizele*, Editura Militară, București, 2007, p. 19.
- ⁹ Emmanuel Todd, *L'illusion économique. Essai sur la stagnation des sociétés développées*, Gallimard, Paris, 1998, p. 39, 84.
- ¹⁰ Michael Banton, *Discriminarea*, Editura Du Style, București, 1998, p. 136.

Bibliografie

Lucrări documentare

BANTON, Michael, *Discriminarea*, Editura Du Style, București, 1998.

BARBU, Maria, *Postmodernismul, liderii și crizele*, Editura Militară, București.

MONTESQUIEU, *Despre spiritul legilor*, I, Editura Științifică, București, 1964.

SAID, Edward W., *Culture and Imperialism*, New York, A Division of Random House Inc.

VIZI, Balász, *Regional and ethnic minority political movements in Europe*, în Barna Bodó, Márton Tonk (edited by), *Nations and National Minorities in European Union*, Scientia Publishing House, Cluj-Napoca, 2009.

Framework Convention for the Protection of National Minorities, în Treaty Office on <http://conventions.coe.int> „Monitorul Oficial al României”, nr. 252, 16 mai 2001.

Lucrări de interpretare

BLOOM, Allan, *Criza spiritului american. Cum universitățile au trădat democrația și au sărăcit sufletele studenților*, Humanitas, București, 2006.

CHARTIER, Roger, *Les origines culturelles de la Révolution française*, Éditions du Seuil, Paris, 2000.

TODD, Emmanuel, *L'illusion économique. Essai sur la stagnation des sociétés développées*, Gallimard, Paris, 1998.